

واکاوی تحلیلی معنای امید در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای؛ با تأکید بر بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی

محمد سهیل سرو^۱، جعفر هزارجریبی^۲، شهاب الدین عالمی^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۴/۲۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۸/۱۵

چکیده: امید یکی از مقولات مهم و کاربردی برای پیشبرد امور فرد و جامعه به حساب می‌آید. امید هر چند در ابتدا مفهومی کلی و بدیهی به نظر می‌آید اما با کمی واکاوی می‌توان پی به پیچیدگی‌های آن برد. در مقاله حاضر هدف دستیابی به جهت‌گیری‌ها نسبت به امید و نقش آن در آینده انقلاب اسلامی است. از اینرو مسئله تحقیق چستی و چگونگی تحقق امید در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای با تأکید بر بیانیه گام دوم است. روش این تحقیق کیفی بوده و در جمع‌آوری داده‌ها از روش اسنادی و در تحلیل داده‌ها از تحلیل مضمون بهره گرفته شده است. یافته‌های تحقیق ۵ مضمون اصلی را از بیانیه گام دوم نشان می‌دهد که مضمون دوران جدید عالم به‌عنوان مضمون پایه شناسایی شد. به این معنا که با آغاز انقلاب اسلامی دوران جدیدی شکل گرفته که با دشمنی دشمنان همراه بود اما ظرفیت‌های امیدبخشی برای مقابله با آن‌ها وجود دارد که در واقع مهم‌ترین این ظرفیت‌ها امید و اعتماد است. از نتایج این مقاله آن است که امید در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای کلید همه قفل‌ها و مایه پیشرفت و حرکت روبه‌جلو است و امید تعبیر به اعتماد و اطمینان و نیز حرکت و پیشرفت شده است.

واژگان اصلی: امید، آیت‌الله خامنه‌ای، بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، اعتماد، پیشرفت.

۱. دکتری رفاه اجتماعی دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران (نویسنده مسئول) m.sheilsarv@gmail.com
۲. استاد گروه تعاون و رفاه اجتماعی دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران jafar_hezar@yahoo.com
۳. دانشجوی دکتری مدیریت دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، تهران، ایران Alemi@iran.ir

۱. مقدمه و طرح مسئله

دنیای امروز را برخی از اندیشمندان قفس آهنین (ویر، ۱۹۰۵)، از خودیگانگی (مارکس، ۱۸۶۷) و اضطراب و تشویش (هایدگر، ۱۹۲۷) نام نهاده‌اند. به این معنا که امیدی به بهبود وضع موجود نیست و جهان در یک تکامل تدریجی رو به سوی یاس و گرفتاری انسان در خود پیش می‌رود. کنش‌های اجتماعی نیز بر این اساس در عقلانیت ابزاری و صوری گم می‌شود. از این‌رو انسان در ساخته‌های ناسازوار خود درهم تنیده گردیده و انگیزه و اراده برای جوشش و حرکت به سوی انسانیت ناممکن یا با کورسویی ضعیف همراه است. این خاصیت دنیای مدرن و صنعتی که تهی از اندیشه‌های معنوی نیز شده سازگار با ماهیت انسانی نخواهد بود. بل انسان را در خود هضم و مضمحل می‌گرداند.

بر این اساس بایستی عاملی وجود داشته باشد تا جنبه‌های عینی و ذهنی را از یک‌سو و ابعاد مادی و معنوی را از دیگر سوی تجمیع نماید. می‌توان این عامل جمع‌کننده را دین، فرهنگ، انگیزه و جهان‌بینی دانست. همه عوامل مزبور این توانایی را دارند اما در کنار آن‌ها عامل دیگری نیز وجود دارد که به واسطه آن سایر عوامل نیز به جنبش درمی‌آیند. این عامل باید قابلیت حرکت و ایجاد انگیزه برای تلاش و پیشرفت را درون آدمی برانگیزاند.

به نظر می‌رسد مسئله دنیای امروز عدم وجود زمینه‌های کافی برای ایجاد امید و امیدواری عمیق نسبت به حال و آینده خود است. امید عامل برانگیزاننده انسان و موجب حرکت و پیشرفت جوامع در مسیر توسعه است. در واقع جامعه ناامید جامعه‌ای خفته است.

چنانچه در روایتی از حضرت عیسی نقل شده است که: «پیرمردی در حال کار بر زمین کشاورزی خود بود و عیسی بر او گذشت و از خدا خواست که امید او را بگیرد. ناگهان پیرمرد دست از کار

کشید و به گوشه‌ای نشست. عیسی مجدد از خدا خواست امید را به او بازگرداند و پیرمرد به پا خواست و مشغول به کار شد.^۱ (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۴: ۳۲۹)

بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی که از سوی آیت الله خامنه‌ای در چهلمین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی صادر شده را ترسیمی از مسیر گذشته و راه‌های پیش رو در آینده برشمرده‌اند، از اینرو بایستی نگرشی نسبت به امید ارائه نماید. در این مقاله باهدف دستیابی به جهت‌گیری‌ها نسبت به امید و نقش آن در آینده گام دوم انقلاب، چستی و چگونگی تحقق امید در بیانات رهبر انقلاب با تأکید بر بیانیه گام دوم به‌عنوان مسئله تحقیق موردنظر قرار گرفته است. مسئله حاضر با این سؤالات بررسی شده است؛ امید و امیدواری در بیانات رهبری و بیانیه گام دوم به چه معناست و در چه قالب به آن نگریسته شده است؟ و راهکارهای چگونگی تحقق آن کدامند؟

۲. پیشینه تحقیق

در این بخش با مرور و مطالعه منابع داخلی و خارجی مرتبط با امید مهم‌ترین آن‌ها در دو قسمت ارائه داده شده است:

الف. منابع داخلی:

- سهرابی اسمرود (۱۳۹۹) در پژوهش خود با عنوان «معنا و جایگاه امید در الهیات توماس آکوئینی و ابو حامد غزالی» به این نتیجه دست‌یافته که در آموزه‌های ادیان ابراهیمی، عموماً از «امید» با

۱ وَ قِيلَ بَيْنَمَا عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ عَ جَالِسٌ وَ شَيْخٌ يَعْمَلُ بِمِسْحَاةٍ وَ يُثِيرُ الْأَرْضَ ۱ فَقَالَ عِيسَى ع اللَّهُمَّ انزِعْ مِنْهُ الْأَمَلُ فَوَضَعَ الشَّيْخُ الْمِسْحَاةَ وَ اضْطَجَعَ فَلَبِثَ سَاعَةً فَقَالَ عِيسَى اللَّهُمَّ ارُدُّ إِلَيْهِ الْأَمَلُ فَجَعَلَ يَعْمَلُ فَسَأَلَهُ عِيسَى عَنْ ذَلِكَ فَقَالَ بَيْنَمَا أَنَا أَعْمَلُ إِذْ قَالَتْ لِي نَفْسِي إِلَيَّ مَتَى تَعْمَلُ وَ أَنْتَ شَيْخٌ كَبِيرٌ فَالْقَيْتُ الْمِسْحَاةَ وَ اضْطَجَعْتُ ثُمَّ قَالَتْ لِي نَفْسِي وَ اللَّهُ لَا بُدَّ لَكَ مِنْ عَيْشٍ مَا بَقِيتَ فَعُمْتُ إِلَيَّ مِسْحَاتِي.

عنوان فضیلت یادشده است و در میان این تعالیم شاید نتوان نمونه‌هایی را یافت که از امید به آینده تهی بوده و به تحقق آرمان‌های بشر نظری نداشته باشد. در میان متألهان مسیحی قرون وسطی توماس آکوئینی بیش از دیگران و به‌صورتی نظام‌مند به تحلیل مفهوم امید پرداخته است. در میان متألهان مسلمان نیز ابو حامد غزالی نسبت وثیقی میان الهیات و اخلاق برقرار ساخته و بیش از دیگران، امید و سایر عواطف انسانی را مورد توجه قرار داده است. این پژوهش در تلاش برای برقراری شبکه‌ی مفهومی بین امید با سایر عواطف و مفاهیم دینی در نظام الهیاتی آکوئینی و غزالی است. در بحث از کارکردهای امید، هرچند هر دو اندیشمند، متعلق‌نهایی امید را سعادت اخروی و سعادت نهایی را رؤیت خداوند دانسته‌اند، اما توجه ویژه‌ی توماس به امید عاطفی و مباحثی که وی در خلال آن‌ها امید را تنها در رابطه‌ی مستقیم با خداوند تعریف نمی‌کند، شواهدی از این مطلب به دست می‌دهد که برخلاف غزالی، وی کارکردهای امید را در کارکردهایی متناسب با غایات الهی و اخروی منحصر نمی‌داند.

- امیری اسفرجانی و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهش خود با عنوان «کاوش در امید اجتماعی، نظریه‌ای داده بنیاد» برآنند که با اتخاذ رویکرد تفسیری به واکاوی موضوع امید اجتماعی در بین شهروندان اصفهانی پردازند. یافته‌های به‌دست‌آمده با استفاده از روش «نظریه زمینه‌ای» شامل هفت مقوله اصلی است: هدف‌گذاری، آرزومندی، مسئولیت‌پذیری، میل به پیشرفت، تلاشگری و برنامه‌ریزی. «مقوله هسته» این مطالعه «میل به تغییر» است که سایر مقولات خرد را در برمی‌گیرد.

- مرادی و صفاریان (۱۳۹۷) در پژوهش خود با عنوان «مطالعه رابطه بین سرمایه اجتماعی و امید به آینده با بی‌تفاوتی جوانان (مورد مطالعه: شهر کرمانشاه)» که باهدف مطالعه رابطه بین سرمایه اجتماعی و امید به آینده با بی‌تفاوتی جوانان در شهر کرمانشاه انجام گرفته است، به این یافته‌ها دست یافتند که متغیرهای مستقلی مانند سرمایه اجتماعی، امید به آینده، میزان درآمد و نوع منزل مسکونی بر

متغیر وابسته (بی تفاوتی اجتماعی) تأثیر معنادار دارند. نتیجه‌گیری آن‌ها این بود که با افزایش سرمایه اجتماعی و امید به آینده، میزان بی تفاوتی اجتماعی جوانان کاهش خواهد یافت. به عبارت دیگر آسیب‌های اجتماعی کاهش خواهد یافت و به‌طور طبیعی همبستگی افراد افزایش و بی تفاوتی کاهش خواهد یافت؛ بنابراین، دو متغیر یادشده می‌توانند تأثیر بازدارندگی بر بی تفاوتی اجتماعی داشته باشد.

- زارعی (۱۳۹۶) در پژوهش خود با عنوان «بررسی جامعه‌شناختی امید در بین دانش آموزان (مطالعه موردی دانش آموزان دختر و پسر مقطع متوسطه دوم شهر دورود)» باهدف بررسی عوامل جامعه‌شناختی مؤثر بر میزان امید بین دانش آموزان دختر و پسر مدارس شهر دورود به این نتیجه رسیده که رابطه معنادار بین امیدواری و متغیرهای جامعه‌پذیری، سرمایه اجتماعی و رشد شایستگی‌های فردی وجود دارد؛ که جامعه‌پذیری و سرمایه اجتماعی دارای رابطه مستقیم و رشد شایستگی‌های فردی رابطه معکوس با میزان امیدواری دارد.

- امیرپناهی و دیگران (۱۳۹۵) در پژوهش خود با عنوان «وضعیت سنجی امید اجتماعی در ایران (تحلیل ثانویه پیمایش وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی)» که حاصل تحلیل ثانویه داده‌های طرح ملی وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی ایران است که در سال ۱۳۹۵ بر روی یک نمونه بزرگ ۸۲۵۰۰ نفری ساکنان ۴۲۶ شهر مرکز شهرستان‌های کشور انجام شده است به این نتایج رسیدند که بین ارزیابی افراد از زمان حال با ارزیابی از گذشته و آینده رابطه معناداری وجود دارد. همچنین مشخص گردیده اولاً در مجموع میانگین امید اجتماعی در بین ایرانیان برای ده سال آینده منفی و رو به کاهش است و ثانیاً تفاوت و نابرابری در امید اجتماعی به آینده در بین استان‌ها بیشتر خواهد شد.

- حسامپور (۱۳۹۵) در پژوهش خود با عنوان «بررسی رابطه امید و شادکامی با سرزندگی تحصیلی دانش آموزان مقطع متوسطه با نقش واسطه‌ای خودکارآمدی تحصیلی» هدف را بررسی میزان امید و شادکامی با سرزندگی تحصیلی و نقش واسطه‌ای خودکارآمدی تحصیلی در دانش

آموزان ترسیم نموده‌اند. نتایج این مقاله نشان می‌دهد امید و شادکامی می‌توانند پیش‌بینی‌کننده سرزندگی تحصیلی دانش‌آموزان باشند، همچنین، خودکارآمدی تحصیلی در رابطه بین امید و شادکامی با سرزندگی تحصیلی، نقش واسطه‌ای ایفا می‌کند؛ بنابراین، از طریق افزایش سطح امید، شادکامی و خودکارآمدی تحصیلی می‌توان به ارتقاء بهداشت روانی و سرزندگی تحصیلی در دانش‌آموزان و افزایش سازگاری با شرایط استرس‌زا و توانایی حل کردن چالش‌ها و موانع تحصیلی آنان کمک نمود.

- مطهری پور (۱۳۹۵) در پژوهش خود با عنوان «امید از دیدگاه اخلاق اسلامی و روان‌شناسی مثبت» معتقد است امید یعنی «داشتن انتظار مثبت برای رسیدن به هدف»، از این‌رو امید به‌عنوان یک موقعیت انگیزشی مثبت و یک فرایند شناختی - هیجانی تعریف می‌شود که منجر به حرکت هدفمند به سوی یک هدف مشخص می‌گردد و دارای حداقل سه مؤلفه اصلی اهداف، تفکر گذرگاه و تفکر عامل است. از مهم‌ترین یافته‌های تحقیق این است که مبنای امید در اخلاق اسلامی خدا، قیامت و فطرت کمال‌خواهی انسان بوده و در روان‌شناسی مثبت، مادی‌گرایی، معناگرایی و عموماً مسائل این جهانی و فرد محور است.

- ابراهیمی و دیگران (۱۳۹۰) در پژوهش خود با عنوان «بررسی رابطه امید با موفقیت تحصیلی دانشجویان» که باهدف مطالعه رابطه امید با موفقیت تحصیلی دانشجویان دانشگاه شهید بهشتی انجام شده است به این نتیجه رسیده‌اند که بر اساس نتایج پژوهش بین دو عامل امید و موفقیت تحصیلی رابطه معناداری وجود دارد. همچنین، با توجه به نتایج، میزان امید دانشجویان در عرصه‌های مختلف با رشته تحصیلی و دوره تحصیلی آنان رابطه معنادار دارد. نتایج نشان داده که از بین عرصه‌های مطرح امید، امید در عرصه تحصیلی بیشترین رابطه را با موفقیت تحصیلی دارد.

- برزو (۱۳۹۰) در پژوهش خود با عنوان «بررسی امید و آرزو از دیدگاه امام علی (ع)» باهدف بررسی مفاهیم، ویژگی‌ها، پیامدها و کارکردهای امید و آرزو و تفاوت آن دو از دیدگاه امام علی (ع) به این یافته‌ها دست‌یافته که اگر زیربنای امیدها و آرزوها بر مبنای اطاعت از خداوند پی‌ریزی شوند، کمال و سعادت انسان را به همراه دارند و اگر امیدها و آرزوها در جهت رسیدن به لذت‌های مادی باشند، موجب شقاوت آدمی خواهند شد. هم‌چنین درباره تفاوت این دو باید گفت امید، انتظار رسیدن به امر مطلوبی در آینده است که بیشترین مقدمات آن توسط فرد امیدوار فراهم می‌شود؛ اما آرزو، چشم‌داشتی است که بخشی از مقدمات آن فراهم‌شده و برخی فراهم نشده است، بنابراین امید عقلانی‌تر و قابل‌دسترس‌تر از آرزوهاست و اگر آرزو به امید تبدیل شود، سازنده بوده و سعادت انسان را به همراه دارد، اما اگر کنترل نشود، گسترش‌یافته و تبدیل به طول امل شده، عامل هلاکت و نابودی انسان می‌شود.

- محققیان (۱۳۸۸) در پژوهش خود با عنوان «تحلیل مفهوم «امید» از منظر قرآن و علم روان‌شناسی» معتقد است امروزه علیرغم پیشرفت‌های سریع فناوری، یکی از مشخصه‌های بارز و عینی در رفتار عموم مردم جامعه، مخصوصاً جوانان، ضعف امید و امیدواری نسبت به آینده است. به همین دلیل بهره‌مندی از نگرشی مثبت و امیدوارانه، ضمن ایجاد تلاشی هدفمند در انسان، سلامت روان او را نیز تضمین خواهد نمود. یافته‌های پژوهش حاضر بیانگر آن است که: زیربنای امید در روان‌شناسی، بر اساس نوع جهان‌بینی فرد (مادی‌گرا یا معناگرا) تعریف می‌گردد اما زیربنای مفهوم امید در قرآن، در راستای تجلی اسماء الهی است. نظریه‌ی امید در روان‌شناسی، از نظر ارزش‌گذاری اهداف، یک نظریه‌ی تقریباً خنثی به شمار می‌رود، درحالی‌که قرآن کریم علاوه بر تعیین هدف، به تقسیم و تنوع انواع اهداف دنیوی نیز پرداخته است. نظریه‌ی امید در روان‌شناسی، فاقد جهت‌گیری

ارزشی است اما قرآن کریم برای تبیین و واضح‌سازی مفهوم امید، به بیان و ترسیم سیمای الگوهای موردپسند و ناپسند امید پرداخته است.

ب. منابع خارجی:

- هرناندز (۲۰۲۱) در پژوهش خود با عنوان «مرور سامانمند مداخلات برای امید/ناامیدی در بزرگسالان مسن» که باهدف ارزیابی اثربخشی مداخلات بر امید در میان افراد مسن انجام شده به این نتیجه رسیده که امید/ناامیدی یکی از عوامل مهم تعیین‌کننده سلامت و مرگ است؛ بنابراین امید/ناامیدی در افراد مسن را می‌توان با استفاده از مداخلات روان‌شناختی بر اساس CBT و مرور زندگی بهبود بخشید. همچنین مداخلات شناختی-رفتاری می‌تواند ناامیدی را در افراد مسن افسرده بهبود بخشد. مداخلات مبتنی بر مرور زندگی می‌تواند امید را در طیف وسیعی از افراد مسن تأثیر مثبت بگذارد.

- مولایی و دیگران (۲۰۲۰) در پژوهش خود با عنوان «زمینه توسعه امیدواری اجتماعی و خطر خودکشی» با بررسی شرایط بین فردی مرتبط با ناامیدی اجتماعی در بزرگسالان جوان و مسن رابطه بین ناامیدی اجتماعی و خطر خودکشی را بررسی کرده‌اند. بزرگسالان مسن‌تر از افراد جوان‌تر ناامیدی اجتماعی کمتری را تأیید کردند. شرکت‌کنندگان با خطر خودکشی بیشتر همچنین ناامیدی اجتماعی بالاتری را نسبت به شرکت‌کنندگان با خطر خودکشی کمتر تأیید کردند. بزرگسالان جوان‌تر و شرکت‌کنندگان با خطر خودکشی بالاتر خوش‌بینی کمتری نسبت به ارتباط اجتماعی آینده شخصیت‌ها، به‌ویژه برای افرادی که سن بیشتری نشان می‌دهند، اعلام کردند.

- اشنایدر (۲۰۰۹) در پژوهش خود با عنوان «نظریه امید: رنگین‌کمان در ذهن» معتقد است امید به‌عنوان توانایی درک شده برای دستیابی به مسیرهای موردنظر و ایجاد انگیزه در خود از طریق تفکر عملی برای استفاده از این مسیرها است. در این پژوهش نظریه امید با نظریه‌های خوش‌بینی

آموخته‌شده، خوش‌بینی، خودکارآمدی و عزت‌نفس مقایسه شده است. امیدواری با نتایج بهتر در دانشگاه‌ها، دوومیدانی، سلامت جسمانی، سازگاری روانی و روان‌درمانی مرتبط است.

- سیاروچی و هیون (۲۰۰۸) در پژوهش خود با عنوان «انامیدی اجتماعی آموخته‌شده: نقش سبک توضیحی در پیش‌بینی حمایت اجتماعی در دوران نوجوانی» معتقدند نوجوانان با سبک بدبینانه کمتر احتمال دارد که شبکه‌های حمایتی اجتماعی را توسعه داده و حفظ کنند. نتیجه این تحقیق نشان می‌دهد که نوجوانان بدبین احساس می‌کنند که نمی‌توانند به شیوه‌های مثبت بر جهان اجتماعی خود تأثیر بگذارند و در نتیجه ممکن است اقدامی برای توسعه و حفظ شبکه‌های حمایت اجتماعی انجام ندهند.

- شنایدر (۱۹۹۵) در پژوهش خود با عنوان «مفهوم‌سازی، اندازه‌گیری و پرورش امید» معتقد است امید به‌عنوان فرایند تفکر در مورد اهداف خود، همراه با انگیزه‌ها برای حرکت به سمت (عاملیت) و راه‌های دستیابی به اهداف تعریف می‌شود.

۳. چارچوب مفهومی

امید از جمله مقولاتی است که عوامل زیادی در شکل‌گیری یا عدم بروز آن تأثیر می‌گذارند. عوامل اجتماعی و فردی از جمله این عوامل هستند. همچنین رخدادهای اقتصادی و سیاسی نیز نقش زیادی در بروز امید و امیدواری دارند. براین اساس نظریات مختلفی که در این موضوع وجود دارد بررسی شده است.

الف. همبستگی اجتماعی

از نظر دورکیم جامعه‌شناس فرانسوی جوامع نخستین دارای همبستگی مکانیکی یا خودکار^۱ هستند که از مجموعه‌ای از خانواده‌ها یا خرده واحدهای اجتماعی دیگر با مشخصه‌های مشترک تشکیل شده که اغلب از نظر اقتصادی خودکفا بوده و قادرند نیازهای تولیدی و مصرفی خود را تأمین کنند. علاوه بر این مردمان نخستین دارای وجدان جمعی یعنی کلیتی از اعتقادات و عواطف مشترک در میان شهروندان معمولی هستند که قواعد اخلاقی برای ایجاد همبستگی اجتماعی در این مجموعه اعتقادات (وجدان جمعی) تجلی پیدا می‌کردند.

او میان همبستگی مکانیکی و همبستگی ارگانیکی تمایز قائل بود. نخستین همبستگی در جامعه‌ای رواج دارد که افکار و گرایش‌های مشترک اعضای جامعه از نظر کمیت و شدت از افکار و گرایش‌های شخصی اعضای آن بیشتر باشد. این همبستگی تنها می‌تواند به نسبت معکوس رشد فردیت پرورش یابد. به عبارت دیگر، همبستگی مکانیکی درجایی رواج دارد که حداقل تفاوت‌های فردی وجود داشته باشند و اعضای جامعه از نظر دل‌بستگی به خیر همگانی بسیار همسان یکدیگر باشند. همبستگی ناشی از همانندی، زمانی به اوج خود می‌رسد که وجدان فردی یکایک اعضای جامعه منطبق با وجدان جمعی پرورش یابد و از هر نظر با آن یکی شود. برعکس، همبستگی ارگانیکی نه از همانندی‌های افراد جامعه بلکه از تفاوت‌هایشان پرورش می‌یابد. این گونه همبستگی فرآورده تقسیم‌کار است. هر چه کارکردهای یک جامعه تفاوت بیشتری یابند، تفاوت میان اعضای آن نیز فزون‌تر خواهد شد. (دورکیم، ۱۳۸۸)

گرچه عناصر فردی یک چنین نظامی اشتراک کمتری دارند، اما از آن‌هایی که با همبستگی مکانیکی زندگی می‌کنند، وابستگی متقابل بیشتری دارند. حتی نظام‌های برخوردار از همبستگی ارگانیکی بسیار

^۱ mechanical solidarity

پیشرفته نیز اگر نخواهند به صورت توده‌ای از افراد خودبین و متجاوز به حقوق همدیگر متلاشی شوند، باید بر پایه یک ایمان مشترک یا وجدان جمعی مبتنی گردند. (کوزر، ۱۳۸۸)

از نظر دورکیم جوامع باید تغییر کنند و تغییر نیز می‌کنند. در جامعه سالم و بهنجار مقرراتی که اساس همبستگی را فراهم می‌کند به اقتضاء زمانه تحول می‌یابد. به نظر او در گذر زندگی اجتماعی از دوران نخستین به عصر سرمایه‌داری جدید، همبستگی مکانیکی که بر اساس همانندی و وجدان جمعی بود، از هر سو و خاصه از سوی تقسیم فزاینده کار مورد هجوم قرار می‌گیرد و نشان می‌دهد که تقسیم کار نیرویی اساسی در تکامل تاریخی ساختارهای اجتماعی است.

جوامع جدید از افرادی تشکیل یافته‌اند که تفاوت بسیاری با یکدیگر دارند و در زندگی روزانه خود به فعالیت‌های تخصصی مشغول‌اند و هنجارها و ارزش‌های متفاوتی راهنمای رفتار شخصی آن‌هاست. در اینجا وجدان جمعی نمی‌تواند حافظ همبستگی باشد، زیرا که وجدان شخصی یعنی تأکید بر تمایز فردی، به‌طور فزاینده‌ای در اذهان مردم بروز می‌کند. باین وجود وجدان جمعی کاملاً محو نمی‌شود اما به صورت پند و اندرز و ضرب‌المثل درمی‌آید.

از نظر دورکیم با تضعیف همبستگی مکانیکی و ایجاد همبستگی جدید ارگانیکی افراد و گروه‌هایی که بسیار تخصصی شده‌اند دیگر خودکفا نیستند و برای بقا خود باید همکاری کنند (گرب، ۱۳۸۱: ۴ - ۱۰۲). در این نظریه وجدان جمعی اشاره به انسجام و همبستگی دارد این همبستگی یکی از مؤلفه‌های اصلی امید است که در جهان مدرن دورکیمی با از میان رفتن وجدان جمعی تضعیف می‌گردد. به عبارت دیگر، وقوع نابه‌سامانی‌های اجتماعی عامل بروز ناامیدی می‌گردد و هنجارمندی و سامانمندی جامعه امیدواری را افزایش می‌دهد.

ب- هرم سلسله‌مراتب مازلو

مازلو معتقد است که پویائی و بی‌پایانی، تابع قانون‌مندی خاصی است. وی نیازهای انسانی را نوع مخصوصی از غرایز می‌داند که در حیوانات یافت نمی‌شود. اغلب علمای روانشناسی درباره نیازها سخن گفته‌اند اما نظریات مازلو درباره نیازها و سلسله‌مراتب نیازها در انسان از اهمیت خاصی برخوردار است. وی به‌طور خاص پیشنهاد داد که سلسله‌مراتبی از نیازها وجود دارد که از نیازهای بیولوژیکی اولیه به انگیزه‌های روانی پیچیده‌تری می‌رسد که تنها پس از برآوردن نیازهای اساسی اهمیت پیدا می‌کنند. نیازها در یک سطح باید حداقل تا حدی برآورده شوند قبل از آنکه نیازهای سطح بعدی به محرک‌های مهم عمل تبدیل شوند. هنگامی که به دست آوردن غذا و ایمنی دشوار است، تلاش برای برآوردن این نیازها بر اعمال فرد مسلط است و انگیزه‌های بالاتر اهمیت چندانی نخواهد داشت. تنها زمانی می‌توان نیازهای اولیه را به‌راحتی برآورده کرد که فرد زمان و انرژی لازم را برای اختصاص دادن به منافع زیبایی‌شناختی و فکری داشته باشد. تلاش‌های هنری و علمی در جوامعی که مردم باید برای غذا، سرپناه و ایمنی تلاش کنند، شکوفا نمی‌شود. بالاترین انگیزه - خودشکوفایی - تنها پس از برآوردن سایر نیازها محقق می‌شود. (Nolen-Hoeksema & eltc,

2009: 486)

بنابراین در قسمت زیرین هرم سلسله‌مراتب مازلو، نیازهای فیزیولوژیکی و جسمانی قرار دارد که بقای انسان مشروط به برآورده شدن آن‌هاست؛ بعد نیازهایی است که به ایمنی و تأمین جسمانی و مادی مربوط می‌شود؛ سپس به نیازهایی می‌رسیم که به مناسبات ما با دیگران ارتباط دارد (بخصوص نیازهای عاطفی و روابط جنسی)؛ سپس، نیاز به احترام و محترم شمرده شدن است؛ و در رأس سلسله‌مراتب، نیاز به خلاقیت و اثبات خویشتن قرار دارد. مازلو معتقد بود که به‌مجرد برآورده شدن یک سطح از نیازها، سطحی دیگر از سلسله‌مراتب نیازها اهمیت می‌یابد. نظریه مازلو در غایت امر

نظریه‌ای است در باب توسعه اجتماعی؛ وضعیت جامعه در سلسله‌مراتب نیازها نمایانگر میزان توسعه و پیشرفت آن است. (فیتزپتریک، ۱۳۸۱: ۱۹۷)

بسیاری از مردم آنچه را که مازلو تجربه‌های اوج می‌نامد تجربه می‌کنند: لحظات گذرا خودشکوفایی. یک تجربه اوج با شادی و تحقق مشخص می‌شود-یک حالت موقتی، بدون تلاش و غیرمحمور برای رسیدن به هدف. تجربیات اوج ممکن است در شدت‌های مختلف و در زمینه‌های مختلف مانند فعالیت‌های خلاقانه، درک طبیعت، روابط صمیمی، ادراک زیبایی‌شناختی یا مشارکت ورزشی رخ دهد. (Nolen-Hoeksema & eltc, 2009: 487) بنابراین زمانی که تجربه ورود به مراتب و سلسله‌های بعدی هرم فراهم نشود، ناامیدی به وجود می‌آید. از اینرو، عدم تامین نیاز منجر به ناامیدی می‌شود.

ج. نظریه برابری

این نظریه به نحو مؤثری مبانی انگیزشی و رفتاری انسان را مورد توجه قرار می‌دهد. واضع نظریه برابری، فردی بنام «جی. اس. آدامز» است. بر طبق این نظریه انسان به‌عنوان موجودی عقلایی و عاطفی در مقابل محرک‌های بیرونی رفتارهای خاصی از خود بروز می‌دهد که می‌تواند در جامعه تأثیرگذار باشد. رفتار فرد تحت تأثیر برخی عوامل بیرونی و بعضی عوامل درونی شکل می‌گیرد. عوامل بیرونی عواملی هستند که از خارج بر فرد اثراتی می‌گذارند؛ مانند محیط اجتماعی و رفتار سایر افراد در یک سازمان و ... عوامل درونی عواملی هستند که از درون فرد منشأ می‌گیرند. اساس این نظریه مبتنی بر ادراک فرد از شغل خود بوده و چگونگی رفتار او را در برابر دیگران بیان می‌دارد؛ بنابراین این نظریه، هر فرد خصوصیات و قابلیت‌هایی چون تجربه و تبحر، تحصیلات، هوش، استعداد، سن و سوابق کاری را با خود به سازمان یا محیط زندگی و فعالیت خود می‌آورد و در مقابل انتظار دارد سازمان یا محیط بیرون نیز متناسب با این خصوصیات، مزایا و پاداش‌هایی را در اختیارش قرار دهد.

چنانچه شخص احساس کند که بین این دودسته عوامل نوعی برابری و همپایگی موجود است، این امر در او آرامش و رضایت ایجاد می‌شود. (هزارجریبی، صفرشالی، ۱۳۹۱) به عبارت دیگر بشر همیشه در پی آن است که با او به‌طور منصفانه رفتار شود. اگر این‌گونه شد احساس امید در او دست می‌دهد در غیر این صورت دچار نوعی یاس و ناامیدی می‌شود. بنابراین تعیین اینکه آیا توزیع منابع برای هر دو شریک رابطه‌ای عادلانه است یا خیر می‌تواند منجر به امید یا ناامیدی گردد.

ارزش خالص با مقایسه نسبت مشارکت (هزینه) و مزایا (پاداش) برای هر فرد اندازه‌گیری می‌شود. (Guerrero, 2014: 263) آدامز اظهار داشت که کارکنان به دنبال حفظ برابری بین ورودی‌ها با پیامدهایی هستند که با کار دریافت می‌کنند تا از آن در برابر ورودی‌ها و نتایج دیگران بهره ببرند. با توجه به نظریه ارزش ویژه، به‌منظور به حداکثر رساندن پاداش افراد، تمایل به ایجاد سامانه‌هایی است که منابع را بتواند به‌طور منصفانه بین اعضای یک گروه تقسیم کند. نابرابری در روابط باعث می‌شود افراد درون آن متناسب با میزان نابرابری ناراضی باشند. (Adams, 1965) اعتقاد بر این است که مردم برای رفتار منصفانه ارزش قائل هستند که باعث می‌شود آن‌ها انگیزه داشته باشند تا انصاف را در روابط همکاران خود و سازمان حفظ کنند.

د. نابرابری اجتماعی

مارکس معتقد بود نابرابری‌های اجتماعی از عواملی است در تضادهای دیالکتیکی تا ظهور کمونیسم نهایی وجود خواهد داشت و این عامل در دوره سرمایه‌داری با بهره‌کشی از کار پرولتاریا به اوج خود می‌رسد. در این مسیر برای عدم بروز یاس و ناامیدی میان طبقات پرولتاریا طبقه سرمایه‌دار سعی می‌کند تا با به‌کارگیری ایدئولوژی آگاهی‌کاذبی را به آن‌ها تلقین کند و وضع موجود را وضع مطلوب خود ببیند. این گام با ازخودبیگانگی کارگران از کار خود و در نتیجه زحمت دست آنان رنگ عینی در واقعیت به خود می‌گیرد. به عبارت دیگر کارگران کار را از خود جدا شده می‌بینند که در کالا عینیت

می‌باید و همان کالای تولیدی خود را می‌خرند. این امر منجر به کالایی شدن هرآن چه پیرامون انسان قرار دارد، می‌گردد. به عبارت دیگر همه چیز کالا می‌شود و قابل خرید و تبادل و کارگران روح معنوی و انسانی خود را از دست می‌دهند. (مارکس، ۱۳۸۸) در این نگاه نوعی ناامیدی با دیالکتیکی که سرمایه‌داری ایجاد کرده نمود پیدا می‌کند که در صورتی به امیدواری منجر می‌شود که همراه با ایجاد آگاهی راستین باشد. بنابراین جامعه بی طبقه آن جامعه‌ای است که جامعه امیدوارانه خواهد بود و ناامیدی در جوامع طبقاتی جلوه می‌کند.

د. زیست جهان و نظام جهانی

هابرماس با انتقاد از نظریه مارکس درباره الگوی تولید و دیدن همه روابط بر اساس منطق اقتصادی معتقد است در کنار شیوه تولید و نگاه ابزاری به انسان بایستی انسان را سخنور نیز به حساب آورد. براین اساس گفتگو و کنش ارتباطی مهم‌ترین مؤلفه از زیست جهان است. عاملی که توسط نظام اجتماعی احاطه شده و به استعمار درآمده است. (ریترز، ۱۳۸۶) در واقع به اعتقاد وی زندگی اقتصادی و سیاسی مؤلفه‌های نظام اجتماعی هستند که ساخت جامعه را به پیش می‌برند و کنش‌ها و ارتباطات و فرهنگ حوزه زیست جهان هستند که نه بر اساس شیوه تولید بلکه بر اساس ایجاد ارتباط و بیان گفتگومحورانه مطالب اداره می‌شود؛ اما نظام اجتماعی این گفتگوها را دربند کرده و امکان رهایی آن‌ها را نمی‌دهد. (Swingewood, 1998) در در واقع نظام اجتماعی ناامیدی محض و زیست جهان امیدواری محض است. ولی تفوق دومی بر اولی سبب ناامیدی خواهد شد. همان‌طور که سرمایه‌داری با دنیای معاصر چنین نموده است. زیست جهان با ایجاد کنش‌های ارتباطی و عقلانی مؤلفه‌های امید را که آگاهی و گفتگو است، تقویت می‌کند. ولی نظام اجتماعی این دو مؤلفه را از بین برده یا زیر سلطه خود می‌برد.

و. امید

امید عبارت است از تمایلی که با انتظار مثبت همراه است و یا به عبارت دیگر ارزیابی مثبت از آنچه را که فرد متمایل است و می‌خواهد که به وقوع بپیوندد، را امید می‌نامند. (هزارجریبی، صفرشالی، ۱۳۹۱) دسته‌ای از تعاریف امید را نوعی هیجان دانسته‌اند به‌طور مثال پریچت (۲۰۰۴) معتقد است امید نیرویی هیجانی است که تخیل را به سمت موارد مثبت هدایت می‌کند. از نظر جنیا و شاو امید تمایلی است که با انتظار وقوع مثبت همراه است. تان (۱۹۹۶) امید را تمایل کلی به ساختن آینده و پاسخ مثبت به آینده ادراک‌شده می‌داند. میلجز براین عقیده است که امید نگرش‌های مثبت کلی به آینده خویش که همراه با تلاش فعالانه‌تر برای دستیابی به نتایج آتی مثبت است را شامل می‌گردد. اشنایدر (۱۹۹۴) نیز امید را خصیصه فعالی دانسته که دربرگیرنده داشتن هدف، اراده برای دستیابی به هدف، توجه به موانع رسیدن به هدف و توانایی رفع آن‌ها است.

استاتلند (۱۹۶۹) امید را تصور احتمالی برای رسیدن به هدف تعریف می‌کند احتمالی که بیشتر از صفر است، استنجرز امید را به خلاقیت غیرقابل پیش‌بینی مرتبط می‌داند که امکان تبدیل شدن به واقعیت را دارد. از نظر براون (۲۰۰۳) امید تفاوت بین احتمال و امکان است. کوک (۲۰۰۴) نیز امید را اعتقاد به آنچه شدنی و ممکن است، می‌داند.

امیدواری به آینده نیز از مباحث مهمی است که مورد توجه جامعه‌شناسان، روان‌شناسان و علمای سیاست قرار دارد. جامعه‌شناسان به پیامدهای جمعی و روان‌شناسان به پیامدهای فردی و دانشمندان علم سیاست به آثار سیاسی این پدیده می‌پردازند. امید از دیدگاه جامعه‌شناختی تمایلی روانی است که افراد را برای رسیدن به اهداف و آرمان‌های قابل دسترسی همگان، به تلاش وامی‌دارد و آنان را به استقلال، حرکت به سوی آینده و تحکیم هویت اجتماعی و فردی می‌خواند. (هزارجریبی و صفری شالی، ۲۰۱۰: ۱۵۰) استوتلند انتظار تحت تأثیر انگیزه قرار دارد؛ به عبارتی امیدواری فرد به انجام کاری تحت تأثیر عمل موفق یا ناموفق او بوده است. (هزارجریبی، صفری شالی، ۱۳۹۱: ۳۴۴-۳۵۰)

از دیدگاه رورتی امید اجتماعی تلاش و برنامه‌ریزی و همکاری برای رسیدن به هدف است خواه موفقیت کسب شود یا نشود (رورتی، ۱۳۸۴، ۱۶۴۰) به اعتقاد میرسپاسی (۱۳۸۸: ۴۱)، امید اجتماعی دارای دو ویژگی اساسی یعنی عمل‌گرایی و تغییرپذیری است و اعتقاد به این است که افراد در تعیین سرنوشت خود نقش دارند. (امیری و همکاران، ۱۳۹۸)

۴. روش تحقیق

تحلیل مضمون، اعم از تحلیل محتوا (کمی و کیفی)، تحلیل گفتمان، تحلیل مکالمه، تحلیل روایت و تحلیل نشانه‌شناختی، از مهم‌ترین رویکردهای روش‌شناختی در علوم اجتماعی است که در دو قالب تحقیقات توصیفی یا تبیینی مورد استفاده‌ی محققان اجتماعی قرار گرفته است. (مهرآیین، ۱۳۹۱، ۲۱)

تحلیل مضمون تحلیلی مبتنی بر داده‌ها و کدگذاری آن‌هاست که با داده‌های تولیدشده توسط محقق ارتباط دارد. بازخوانی مکرر داده‌ها و نوشتن بخش اصلی این روش است. نوشتن برخلاف سایر روش‌های کمی در انتهای کار انجام نمی‌شود بلکه از همان ابتدا محقق درگیر تحلیل می‌شود.

انجام کدگذاری هم‌زمان با نوشتن و تحلیل صورت می‌گیرد. در روش‌های کیفی مانند تحلیل مضمون دستورالعمل‌های دقیق و مبتنی بر قواعد خاص وجود ندارد و هر محقق مبتنی بر مسئله و هدف تحقیق از قواعد استفاده می‌نماید (براون و کلارک^۱، ۲۰۰۶: ۸۶-۸۷). در ادامه مراحل شش‌گانه‌ای برای اجرای روش تحلیل مضمون ارائه شده است.

جدول ۱. مراحل شش‌گانه اجرای روش تحلیل مضمون (براون و کلارک، ۲۰۰۶: ۸۷)

ردیف	مرحله	توصیف فرآیند
۱.	آشناسازی محقق با داده-	خوانش و دوباره‌نویسی داده‌ها، یادداشت ایده‌های اولیه

¹ Braun & Clarke

	های خویش	
<p>کدگذاری همه داده‌ها بر اساس روشی سامانمند و مبتنی بر ویژگی‌های موردعلاقه محقق، مقابله و تطبیق دادن داده‌های مرتبط با هر کد</p>	<p>۲. تولید کدهای اولیه</p>	
<p>تطبیق کدها با مضامین بالقوه، گردآوری همه داده‌های مرتبط با هر مضمون بالقوه</p>	<p>۳. جستجوی مضامین</p>	
<p>بررسی این‌که اگر مضامین نسبت به خلاصه‌های کدگذاری شده و همه مجموعه داده‌ها هماهنگی و تطابق دارند آنگاه یک نقشه تحلیلی مضمون بنیاد ایجاد شود.</p>	<p>۴. مرور مضامین</p>	
<p>تحلیل مستمر به منظور پایش ویژگی‌های خاص هر مضمون و در به‌طور کلی بیان داستان‌وار تحلیل، خلق تعاریف واضح و نام‌گذاری برای هر مضمون</p>	<p>۵. تعریف و نام‌گذاری مضامین</p>	
<p>حسب طوفان ذهنی در گروه تحقیق</p>	<p>۶. اعتباربخشی نتایج</p>	
<p>این مرحله فرصتی نهایی برای تحلیل است. این مرحله شامل انتخاب و گزینشی مشخص، نمونه‌های خلاصه‌شده گیرا و جذاب، تحلیل نهایی خلاصه‌های انتخاب‌شده، شرح ارتباط بین تحلیل صورت گرفته با سؤالات و ادبیات تحقیق، خلق گزارشی محققانه و تحلیلی است.</p>	<p>۷. تدوین گزارش</p>	

در روش تحلیل مضمون محورهای یک متن در قالب‌های مفهوم، ایده فرعی و ایده اصلی قرار می‌گیرند و نهایتاً ایده اصلی مؤلف به دست می‌آید. در این مقاله ابتدا سخنرانی‌های مرتبط با موضوع تحقیق از بیانات آیت‌الله خامنه‌ای احصا شده است و نمونه آماری این مقاله که به صورت هدفمند بوده، از جامعه آماری سخنان ایشان در موضوعات امید و امیدواری انتخاب شده است. براین اساس با مطالعه چندباره بیانات، گزاره‌های منتخب استخراج و سپس جدولی تشکیل گردید که در آن گزاره‌های منتخب احصاء و با مطالعه چندباره آن‌ها کدهایی بر آن‌ها برچسب زده شده و سپس با مطالعه دوباره آن‌ها مضامین فراگیر برای هر یک از کدها و گزاره‌ها به دست آمد. با مطالعه مجدد کدها مضامین سازمان دهنده استخراج شد؛ که در نهایت با تشکیل مضامین فراگیر، مضامین سازمان دهنده و پایه احصاء گردید.

۵. یافته‌های تحقیق

الف) توصیف داده‌ها

بیانیه گام دوم در این بخش تحلیل مضمون شده و مضامین آن در قالب جداول ذیل ارائه شده است. همچنین امید در برخی بیانات دیگر رهبری نیز در تائید امید و معنای آن در بیانیه در جداول اشاره شده است.

جدول ۲ تحلیل مضمون بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی

مضامین سازمان دهنده	مضامین فراگیر
آغاز عصر جدید عالم	دومین مرحله خودسازی، جامعه پردازی و تمدن سازی
	آغاز عصر جدید عالم؛ کنار هم قرارداد دین و دنیا
	تضعیف جبهه‌های مقابل انقلاب
	جهت حرکت آرمان بزرگ انقلاب؛ ایجاد تمدن نوین اسلامی
	تقابل دوگانه اسلام و استکبار
	اعتقاد به اصل ما می‌توانیم
	مردم‌سالاری و عنصر اراده‌ی ملی
شکاف بایدها و واقعیت‌ها	شعارهای فطری و پرطرفدار؛ آزادی، اخلاق، معنویت، عدالت، استقلال، عزت، عقلانیت، برادری
	دل‌زدگی ناشی از روی‌گردانی مسئولان از ارزش‌ها نه پایبندی به آنها
	پر کردن شکاف بایدها و واقعیت‌ها
	شناخت گذشته
	ویژگی‌های ایجادشده توسط انقلاب پس از چهل سال؛ استقلال، آزادی، اقتدار، عزت، تدین، پیشرفت، تجربه، امیدواری، منطق قوی، عدالت، انگیزه‌های جهادی، کارآمدی
	امید کاذب و فریبنده
	نقاط امید زدا؛ فاصله میان آنچه شده و آنچه باید می‌شده
	نقاط امید زدا؛ شکاف طبقاتی، بی‌خیالی مسئولان، بی‌عدالتی، تبعیض در توزیع منابع، غفلت از قشرهای نیازمند حمایت

درخشش‌های انقلاب	آغاز حرکت بدون الگو نخستین درخشش انقلاب
	ترکیب جمهوریت با اسلامیت و ابزارهای تشکیل و پیشرفت آن
	انقلاب موتور پیشران کشور
	دوگانه جوشش انقلابی و نظم در انقلاب یگانگی دارد
	نظریه نظام انقلابی
	ارتقای بینش سیاسی در آحاد مردم
	عدالت در امکانات عمومی
	رویکرد دینی و اخلاقی
	تسلیم‌ناپذیری و ایستادگی
ظرفیت‌های امیدبخش	الگوی کامل نظام پیشرفته اسلامی
	نیروی انسانی مستعد و کارآمد با زیربنای ایمانی؛ مهم‌ترین ظرفیت امیدبخش کشور
	فرصت‌های مادی کشور با مدیران کارآمد و پُرانگیزه و خردمند
	برکت تحریم/ اتکا به توان داخلی
	نقاط امیدبخش انقلاب؛ رویش‌های انقلاب در برابر ریزش‌ها
	نقاط امیدبخش انقلاب؛ دانش و رستاخیز علمی
سیاست‌های تضعیفی دشمن	نومیدی بیجا و ترس کاذب
	تغییر چالش‌ها
	مأیوس‌سازی مردم و مسئولان از آینده؛ سیاست دشمن
	انواع سیاست‌های مایوس‌سازی رسانه‌ای دشمن

	عناصر ناامید ساز؛ بیکاری، فقر درآمدی
	زیان سبک زندگی غربی
راهکارهای مقابله با دشمن	پرورش امید و راندن نومیدی و ترس؛ نخستین و ریشه‌ای‌ترین جهاد (جهاد تمدنی)
	امید و نگاه خوش‌بینانه به آینده
	امید صادق و متکی به واقعیت‌های عینی
	معنویت و اخلاق، جهت دهنده‌ی همه‌ی حرکت‌ها
	نقاط امیدآفرین؛ طهارت اقتصادی مسئولان
	نقاط امیدآفرین؛ اجرای عدالت
	نقاط امیدآفرین؛ حق تصمیم‌گیری و عمل کردن و اندیشه برای همه
	نقاط امیدآفرین؛ گسترش حضور قدرتمندانه‌ی سیاسی جمهوری اسلامی در غرب آسیا
	تغییر حکومت/ حفظ آرمان‌ها/ تحقق آرمان‌ها در عمل

مضمون پایه	مضامین سازمان دهنده
آغاز عصر جدید عالم	آغاز عصر جدید عالم
	شکاف بایدها و واقعیت‌ها
	درخشش‌های انقلاب
	ظرفیت‌های امیدبخش

سیاست‌های تضعیفی دشمن

راهکارهای مقابله با دشمن

جدول ۳ مضامین سازمان دهنده و پایه بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی

ب) تحلیل یافته‌ها

بر اساس مضامین فوق با بررسی بیانیه گام دوم دوران جدیدی از عالم با انقلاب اسلامی به وجود آمده که دین و انقلاب اسلامی در آن نقش محوری دارند. از این رو دشمنی دشمنان را با انواع راهکارها در پی دارد که توانمندترین حربه دشمنان ایجاد ناامیدی است. درحالی‌که ظرفیت‌های امیدبخش برای ادامه راه از یک‌سو و وجود انگیزه در جامعه از سوی دیگر گواه بر حضور امید در عرصه‌های مختلف است. از دید آیت الله خامنه‌ای راهکار بروز امید وابسته به تحقق اعتماد در عرصه جامعه از طریق فعال عمل کردن مسئولان به آرمان‌ها و ارزش‌ها انقلاب است.

همچنین با توجه به اندیشه رهبر انقلاب امید «کلید اساسی همه‌ی قفل‌ها»^۱ است و «نخستین توصیه پیش از همه‌چیز»^۲ بوده که «بدون آن، هیچ گامی نمی‌توان برداشت»^۳؛ می‌توان به این نکته اشعار پیدا کرد که امید در واقع همه‌چیز است. هم‌نظر است هم عمل، هم ذهن است هم عین و به‌طور کلی آن را می‌توان «نگاه خوش‌بینانه به آینده ... متکی به واقعیت‌های عینی»^۴ تعریف کرد. هرچند «امید هم امید

^۱ (بیانیه گام دوم، ۱۳۹۷)

^۲ (بیانیه گام دوم، ۱۳۹۷)

^۳ (بیانیه گام دوم، ۱۳۹۷)

^۴ (بیانیه گام دوم، ۱۳۹۷)

بی‌جا نیست؛ امیدی است که واقعیت‌ها کاملاً ما را به‌درستی آن نوید می‌دهد»^۱ به‌طوری‌که «سیاست تبلیغی و رسانه‌ای دشمن و فعال‌ترین برنامه‌های آن، مایوس نمودن مردم و حتی مسئولان و مدیران ما از آینده است.»^۲

امید است که انگیزه تلاش می‌دهد و انگیزه‌ها و اراده‌های منفصل را به یکدیگر متصل و لباس یکپارچگی و هم‌جهتی را در قواره جامعه تنظیم می‌کند. از این‌رو، «اساسی‌ترین قضیه امید است. از جمله‌ی سخت‌ترین کارهایی که علیه من و شما دارد انجام می‌گیرد، این است که امید را در ماها بمیرانند. سعی کنید امید را زنده نگه‌دارید.»^۳ «امید به پیروزی، امید به پیشرفت و امید به موفقیت، هر انسانی را به حرکت وادار می‌کند. اگر شما بخواهید هر انسان فعال و سرزنده و شادابی از حرکت بیفتد، کافی است او را ناامید کنید. اگر ناامید کردید، دسته‌ای فعال سست خواهد شد؛ زانوان فعال و استوار به لرزه خواهد افتاد»^۴. درواقع «امید، بزرگ‌ترین قوه‌ی محرکه‌ی انسان است»^۵ و عاملی حرکت برانگیز است لذا «اگر امید نبود، حرکت نخواهد بود»^۶.

ب-۱) چیستی امید

الف. مولفه‌های امیدزدا

۱. در دیدار دانشجویان ۱۶/۰۵/۱۳۹۱

۲ (بیانیه گام دوم، ۱۳۹۷)

۳ در دیدار دانشجویان ۱۶/۰۵/۱۳۹۱

۴ (۱۳۷۶/۷/۲۴)

۵ (۱۳۷۶/۷/۲۴)

۶ (۲۱/۰۶/۱۳۷۳) بیانات در آغاز بکار دهمین گردهمایی سراسری ائمه جمعه

به نظر می‌رسد امید در تضاد با مفاهیمی همچون بی‌ارادگی، غفلت و ترس و در ترادف با مفاهیمی همچون انگیزه، شجاعت، حرکت و پیشرفت، جهاد، اعتماد و تعهد است.

۱. عنصر بی‌ارادگی و غفلت

زمانی که جامعه‌ای ناامید است عنصر اراده و انگیزه در آن کمرنگ می‌شود. امید به بهبود امور، تلاش و جدیت را جهت دستیابی به هدف می‌طلبد. در حالیکه جامعه ناامید انگیزه حرکت در جهت تحقق اهداف را ندارد. هرچند هدفی ترسیم شده باشد اما انگیزه حرکت به سمت آن وجود ندارد. کار دشمن آن است که بانفوذ و اختلال محاسباتی ترس و امید کاذب به جامعه و مسئولین می‌دهد که نتیجه آن نیز غفلت و غافلگیری از ناحیه دشمن خواهد بود. این کار با شیوه‌هایی همچون «خبرهای دروغ، تحلیل‌های مغرضانه، وارونه نشان دادن واقعیت‌ها، پنهان کردن جلوه‌های امیدبخش، بزرگ کردن عیوب کوچک و کوچک نشان دادن یا انکار محسنات بزرگ ... با رسانه‌ی صوتی و تصویری و اینترنتی دشمنان»^۱ صورت می‌پذیرد.

۲. ترس

ترس مفهومی تهی از امید است. ترس حرکت و پیشرفت را از فرد و جامعه سلب می‌کند و توقف و سکون را به بار می‌آورد. در مواردی حتی موجب ذلت و خواری نیز هست. درحالی که امید انسان را به کنشگری وامی‌دارد و انگیزه و جوشش را تقویت می‌کند. از این‌رو رهبر انقلاب ترس را در کنار یاس و در تقابل با امید استعمال نموده‌اند. «این‌جانب همواره از امید کاذب و فریبنده دوری جسته‌ام، اما خود و همه را از نومیدی بیجا و ترس کاذب نیز بر حذر داشته‌ام و بر حذر می‌دارم» (بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷)

^۱ بیانیه گام دوم، ۱۳۹۷

ب. مولفه های امیدزا

۱. انگیزه، حرکت و پیشرفت

امید در یک معنا به معنی انگیزه و انگیزه داشتن است. «آن چیزی که جنگنده را، رزمنده را در جبهه نگه می‌دارد، امید است. باید امید داشته باشد، بداند که می‌تواند به پیروزی برسد. این امید را باید زنده نگهداشت».^۱

۲. اعتماد و تعهد

امید امری اعتمادآفرین است؛ و به تعبیری می‌توان این دو مفهوم را متناظر یکدیگر دانست. «یک کلید اصلی وجود دارد و آن امید دادن و اطمینان دادن به مردم است. اگر مردم ناامید شدند، اعتماد خودشان را از دست دادند، متزلزل شدند، شکست قطعی است» در جای دیگری نیز رهبر انقلاب این دو واژه را باهم استفاده نموده‌اند «عامل اصلی پیروزی، درصحنه بودن مردم است؛ عامل درصحنه بودن مردم، امید و اطمینان آن‌هاست. این امید را باید در مردم تقویت کرد؛ مردم را نباید ترساند؛ مردم را نباید بدبین کرد، بی‌اعتماد کرد».^۲

ب-۲) چگونگی تحقق امید

چگونگی تحقق امید از سرفصل‌های اساسی در مباحث پیرامون امید و امیدواری است. چه بسا گفتگوها از امید بسیار است اما مسیر دستیابی به آن روشن نیست. رهبر انقلاب اسلامی تحقق امید را وابسته به چند عامل دانسته‌اند:

^۱ بیانیه گام دوم، ۱۳۹۷

^۲ بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری ۱۳۸۹/۰۶/۲۵

اول، ترساندن یکدیگر و دوری یاس از یکدیگر: «قرآن کریم می‌فرماید: «الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ»^۱ این از طرف دشمن است؛ بترسید - «قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ»^۲ نسبت داده شود به دشمن - آیه‌ی دیگر: «إِنَّمَا ذَلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ»^۳ می‌ترساند. «لَسْنَا لِمَنْ يَتَّبِعُهُ الْمُتَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ»^۴ ببینید، این‌هاست. یعنی ترسیدن مردم مذمت شده؛ مردم را ناامید کردن، مردم را بی‌اطمینان کردن، مذمت شده.»^۵

دوم، تواصی یکدیگر به ایستادگی: «متقابلاً، نقطه‌ی مقابل: «وَالْعَصْرِ. إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَفِي خُسْرٍ. إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَّصُوا بِالحَقِّ وَتَوَّصُوا بِالصَّبْرِ»^۶ همدیگر را باید وصیت کنیم، توصیه کنیم به صبر، به ایستادگی، به پیروی از حق؛ همدیگر را نگه داریم. «وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ»^۷ اولیاء یعنی پیوسته‌ها؛ به همدیگر پیوستند. این وظیفه‌ی ماست. بنابراین، بایستی به این نکته‌ی امید و اطمینان توجه کرد.»^۸

۱ آل عمران: ۱۷۳

۲ آل عمران: ۱۷۳

۳ آل عمران: ۱۷۵

۴ احزاب: ۶۰

۵ بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری ۱۳۸۹/۰۶/۲۵

۶ عصر: ۱-۳

۷ توبه: ۷۱

۸ بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری ۱۳۸۹/۰۶/۲۵

سوم، کشف مهم‌ترین ظرفیت امیدبخش جامعه و سرمایه‌گذاری بر آن: «مهم‌ترین ظرفیت امیدبخش کشور، نیروی انسانی مستعد و کارآمد با زیربنای عمیق و اصیل ایمانی و دینی است. جمعیت جوان زیر ۴۰ سال فرصت ارزشمندی برای کشور است. ۳۶ میلیون نفر در سنین میانه‌ی ۱۵ و ۴۰ سالگی، نزدیک به ۱۴ میلیون نفر دارای تحصیلات عالی، رتبه‌ی دوم جهان در دانش‌آموختگان علوم و مهندسی، انبوه جوانانی که باروحيه‌ی انقلابی رشد کرده و آماده‌ی تلاش جهادی برای کشورند و جمع چشمگیر جوانان محقق و اندیشمندی که به آفرینش‌های علمی و فرهنگی و صنعتی و غیره اشتغال دارند؛... فرصت‌های مادی کشور نیز فهرستی طولانی را تشکیل می‌دهد که مدیران کارآمد و پُرانگیزه و خردمند می‌توانند با فعال کردن و بهره‌گیری از آن، درآمدهای ملی را با جهشی نمایان افزایش داده و کشور را ثروتمند و بی‌نیاز و به معنی واقعی دارای اعتمادبه‌نفس کنند و مشکلات کنونی را برطرف نمایند.»^۱

چهارم، سوق دادن امید به لایه‌های عمیق نظام ارزشی جامعه: «در خود و دیگران نهال امید به آینده را پرورش دهید. ترس و نومی‌دی را از خود و دیگران برانید. این نخستین و ریشه‌ای‌ترین جهاد شما است.»^۲

پنجم، اعتمادزایی؛ رهبر انقلاب در برخی مواقع بیانیه امید را که به‌کاربرده‌اند از واژه‌های اطمینان و اعتماد نیز استفاده نموده‌اند و با او عاطفه این موضوع را به‌کاربرده‌اند. «حالت ناامیدی و بی‌اعتمادی به آینده یکی دیگر از مشکلات و آسیب‌ها است. حالت بی‌اعتمادی به خود شخص و خود ملی، از دیگر آسیب‌ها است. مثلاً وقتی ضعف‌هایی گفته می‌شود می‌گویند، در مملکت ما دیگر این‌طوری

^۱ بیانیه گام دوم، ۱۳۹۷

^۲ بیانیه گام دوم، ۱۳۹۷

است. این، حالت بی‌اعتمادی به خود است. چرا باید این بی‌اعتمادی وجود داشته باشد. این بی‌اعتمادی خودش، منشأ بسیاری از مفاسد دیگر است. از جمله‌ی مصادیق آن، همین گرایش به جنس خارجی است. این را کوچک نگیرید، این خیلی مهم است، این یک فرهنگ است». (ایشان بی‌اعتمادی را یک نوع فرهنگ می‌دانند.)

۶. جمع‌بندی

مقاله حاضر باهدف دستیابی به جهت‌گیری‌ها نسبت به امید و نقش آن در آینده گام دوم انقلاب انجام شد و مسئله آن چیستی و چگونگی امید در بیانات رهبر انقلاب با تأکید بر بیانیه گام دوم بود. در این تحقیق سعی شد تا به این سؤالات پاسخ داده شود؛ امید و امیدواری در بیانات رهبری و بیانیه گام دوم به چه معناست و در چه قالب به آن نگریسته شده است؟ و راهکارهای چگونگی تحقق امید کدامند؟

بر اساس یافته‌های تحقیق مشخص شد اولاً امید در بیانات رهبر انقلاب به‌عنوان کلید حل همه مسائل نگریسته شده است و بر لزوم گسترش آن به لایه‌های عمیق جامعه تأکید شده است. همچنین امید به حرکت و پیشرفت به جلو با نگاه به آینده در کلام ایشان تعریف شده است. نکته جدیدی که در این تحقیق درباره امید در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای به چشم می‌خورد این است که ایشان امید را ظرفیت بخش به سایر ابعاد جامعه می‌دانند و نگاه ایشان کاملاً همراه با امیدواری از نوع امید صادق در مقابل امید کاذب است و ایشان امید را به‌مثابه حرکت و پیشرفت تعریف نموده‌اند.

در پاسخ به سؤال دوم این نتیجه به دست آمد که آیت‌الله خامنه‌ای در بیانیه گام دوم انقلاب تصویری از آینده و گذشته انقلاب اسلامی ارائه کرده است. در این تصویر دوران جدیدی از عالم ترسیم شده است که با وقوع انقلاب اسلامی آغاز شده که با دشمنی‌های گسترده دشمن همراه بوده است. در این بین برای رشد و شکوفایی هرچه بیشتر امور انقلاب ظرفیت‌های خاصی در ایران و بدنه انقلاب

اسلامی وجود دارد که همگی ظرفیت‌هایی امیدبخش هستند و کلید همه قفل‌ها و گره‌های انقلاب نیز با امید و اعتماد باز می‌شود؛ بنابراین با امید می‌توان راهکارهایی هم برای مقابله با چالش‌های درونی و بیرونی از جمله تهاجم دشمن به دست آورد و هم شکاف میان واقعیت‌ها با آرمان‌ها را که در واقع یکی از اساسی‌ترین شکاف‌های ناامیدکننده است را کم و امیدواری را تقویت نمود.

آیت‌الله خامنه‌ای تعبیر ظرفیتی را در هم‌نشینی امید و اعتماد و اطمینان به‌کاربرده‌اند و در نظر ایشان این موارد نمی‌تواند از یکدیگر جدا انگاشته شود. در واقع هر جا امید صادق باشد اعتماد و اطمینان نیز وجود دارد هر چند امید کاذب قابلیت این‌چنینی ندارد. از سوی دیگر چنین این مفاهیم کنار یکدیگر گواه نه تنها ظرفیت‌های فردی آن است بلکه ظرفیت‌های اجتماعی آن را نیز بیان می‌دارد چراکه اعتماد مفهومی اجتماعی است که در یک گروه یا جامعه شکل می‌گیرد و نمی‌توان حالت فردی را در ابعاد جامعه برای آن تصور کرد مگر مواردی مانند اعتماد به خدا و خود؛ اما به‌طور کلی اعتماد در ارتباط با دیگران و جامعه معنا می‌یابد؛ بنابراین هم‌نشینی امید و اعتماد در بیانیه گام دوم نشان از مفهوم امید اجتماعی در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای دارد که می‌توان ساختارهای اجتماعی و فرهنگی را بر اساس آن بازتولید و مورد باز تنظیمی قرارداد. همچنین، اعتمادزایی، پیشرفت، ایستادگی و نترساندن یکدیگر راهکارهای چگونگی تحقق امید در نظر ایشان تلقی شده است.

بر اساس آنچه ارائه شد جدول ذیل مقوله مرکزی هر اندیشمند در خصوص امید و ناامیدی را نشان می‌دهد:

جدول ۴ اندیشمند و مقوله مرکزی امید و ناامیدی

ردیف	اندیشمند	مقوله مرکزی امیدواری	مقوله مرکزی ناامیدی
۱	دورکیم	سامان مندی های اجتماعی	نابه سامانی های اجتماعی
۲	مازلو	تامین نیازهای مراتبی	عدم تامین نیازهای مراتبی

۳	آدامز	توازن هزینه و بهره‌مندی	عدم توازن هزینه و بهره‌مندی
۴	مارکس	آگاهی	ناآگاهی
۵	هابرماس	کنش ارتباطی و عقلانی	فقدان کنش ارتباطی و عقلانی
۶	اشنایدر	تحقق انتظار مثبت	عدم تحقق انتظار مثبت
۷	آیت الله خامنه‌ای	تحقق اعتماد	بی اعتمادی

کتابنامه

- ابراهیمی، ن؛ و صبغیان، ز؛ و ابوالقاسمی، م. (۱۳۹۰). بررسی رابطه امید با موفقیت تحصیلی دانشجویان. پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ۱۷(۲)، ۶۰-۱۶۱.
- امیرپناهی، محمد، مال میر، مهدی، شکرینی، محسن، وضعیت سنجی امید اجتماعی در ایران (تحلیل ثانویه پیمایش وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی). پژوهشنامه مددکاری اجتماعی، ۳(۹)، ۱۳۹۵: ۱۰۶-۷۹.
- امیری اسفرجانی زهرا، هاشمیان فر سید علی، قاسمی وحید. کاوش در امید اجتماعی، نظریه‌ای داده بنیاد. مسائل اجتماعی ایران. ۱۳۹۸؛ ۱۰ (۱): ۲۷-۵۱
- امیری اسفرجانی، ز؛ و هاشمیان فر، س؛ و قاسمی و. (۱۳۹۸). کاوش در امید اجتماعی، نظریه‌ای داده بنیاد. مسائل اجتماعی ایران (دانشگاه خوارزمی)، ۱۰(۱)، ۲۷-۵۱.
- برزو، سمیه (۱۳۹۰) بررسی امید و آرزو از دیدگاه امام علی (ع)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه معارف قرآن و عترت.
- حسامپور، فاطمه (۱۳۹۵) بررسی رابطه امید و شادکامی با سرزندگی تحصیلی دانش آموزان مقطع متوسطه با نقش واسطه‌ای خودکارآمدی تحصیلی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه کاشان.
- رورتی، ریچارد (۱۳۸۴) فلسفه و امید اجتماعی، ترجمه عبدالحسین آذرنگ و نگار نادر. تهران: نی.
- ریتزر، جورج (۱۳۸۶) نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر، تهران: علمی.

- زارعی، حمید (۱۳۹۶) بررسی جامعه‌شناختی امید در بین دانش آموزان (مطالعه موردی دانش آموزان دختر و پسر مقطع متوسطه دوم شهر دورود)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آیت‌الله‌العظمی بروجردی (ره).
- دورکیم، امیل (۱۳۸۸) درباره تقسیم کار اجتماعی، ترجمه باقر پرهام، تهران: مرکز.
- سهرابی اسمرود، ندا (۱۳۹۹) معنا و جایگاه امید در الهیات توماس آکوئینی و ابو حامد غزالی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی.
- فیتزپتریک، تونی (۱۳۸۱) نظریه رفاه، ترجمه هرمز همایون پور، تهران: گام نو.
- کوزر، لوئیس. (۱۳۸۸)، *زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی*، ترجمه: محسن ثلاثی، تهران: علمی.
- گرب، ادوارد ج (۱۳۸۱) نابرابری اجتماعی، دیدگاه‌های نظریه‌پردازان کلاسیک و معاصر، ترجمه محمد سیاه‌پوش و احمدرا غروی زاد، تهران: معاصر.
- مارکس، کارل (۱۳۸۸) سرمایه، مترجم حسن مرتضوی، تهران: آگاه.
- محققیان، زهرا (۱۳۸۸) تحلیل مفهوم «امید» از منظر قرآن و علم روان‌شناسی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه اصفهان.
- مرادی، علی، صفاریان، محسن. (۱۳۹۷). مطالعه رابطه بین سرمایه اجتماعی و امید به آینده با بی‌تفاوتی جوانان (مورد مطالعه: شهر کرمانشاه)، *مجله علمی مدیریت سرمایه اجتماعی*، 5(3)، 385-41.
- مطهری پور، مرتضی (۱۳۹۵) امید از دیدگاه اخلاق اسلامی و روان‌شناسی مثبت، رساله دکتری، دانشگاه معارف اسلامی قم.
- میر سپاسی، علی (۱۳۸۸) اخلاق در حوزه عمومی، تهران: ثالث.
- هزارجریبی، جعفر، صفری شالی، رضا (۱۳۹۱) *آناتومی رفاه اجتماعی*، تهران: جامعه و فرهنگ.
- Adams, J.S. (۱۹۶۵). "Inequality in social exchange". *Advanced Experimental Psychology*. ۶۲: ۳۳۵-۳۴۳.
- Browne, C. (2003) *On Social Hope: Reconciling Normative Principles and Temporal Practices*. TASA 2003 Conference, University of New England, 4-6 December 2003.
- Ciarrochi, Joseph, Heaven, Patrick C.L., *Learned social hopelessness: the role of explanatory style in predicting social support during*

- adolescence, *The Journal of child psychology and psychiatry*, Volume 49, Issue 12, 2008: 1279- 1286.
- Cook, E. F. (2004) Rorty on Conversation as an Achievement of Hope. *Contemporary Pragmatism*. Vol.1, pp- 83-102. Nunn k.p. (1996) *Personal Hopefulness: A Conceptual Review of the Relevance of the Perceived Future to Psychiatry*. *British Journal of Medical Psychology*. 69(3).
 - Guerrero, Laura K.; Peter A. Andersen & Walid A. Afifi. (۲۰۱۴). *Close Encounters: Communication in Relationships*, ۴th Edition. Los Angeles, CA: Sage Publications Inc.
 - Heidegger, Martin (1927) *Sein und Zeit*, Germany: Max Niemeyer Verlag Tubingen.
 - Hernandez, Silvia C.A *Systematic Review of Interventions for Hope/Hopelessness in Older Adults*, *Clinical Gerontologist*, Volume 44, 2021 - Issue 2, 2021: 97-111.
 - Marx, Karl (1867) *Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie*, Germany (North German Confederation): Verlag von Otto Meisner.
 - Molaie, Ali, Chong, Adrienne, Fisher, Jane. *The Developmental Context of Social Hopefulness and Suicide*, *Innov Aging*. 2020; 4(Suppl 1): 321–322.
 - Nolen-Hoeksema, Susan, L. Fredrickson, Barbara, Loftus, Geoff R. , Wagenaar, Willem A (2009) *Atkinson & Hilgard's Introduction to Psychology*, ۱۵th Edition, uk: wadsworth.
 - Prichett, L. Woolcock, M. (2004) *Solutions when the Solution is the Problem: Arraying the Disarray*. In *Development*. *World Development*. Vol, 32. No, 2. Pp, 191-212.
 - Snyder CR. *The Psychology of Hope: You Can Get there from Here*. 1st ed. New York: Free; 1994: 102-45
 - Snyder, C. R. **TARGET ARTICLE: Hope Theory: Rainbows in the Mind**, *Psychological Inquiry*, Volume 13, 2009 - Issue 4 .
 - Snyder, C.R, *Conceptualizing, Measuring, and Nurturing Hope*, *Counselling& Development*, Volume 73, Issue 3, 1995: 355-360
 - Stotland.E (1969) *The Psychology of Hope*. USA: Jossey –Bass press
 - Swingewood, Alan (1998), *Cultural Theory and the Problem of Modernity*, MacMilan.
- Weber, Max (1905). *The Protestant ethic and the "spirit" of capitalism and other writings*. Penguin